

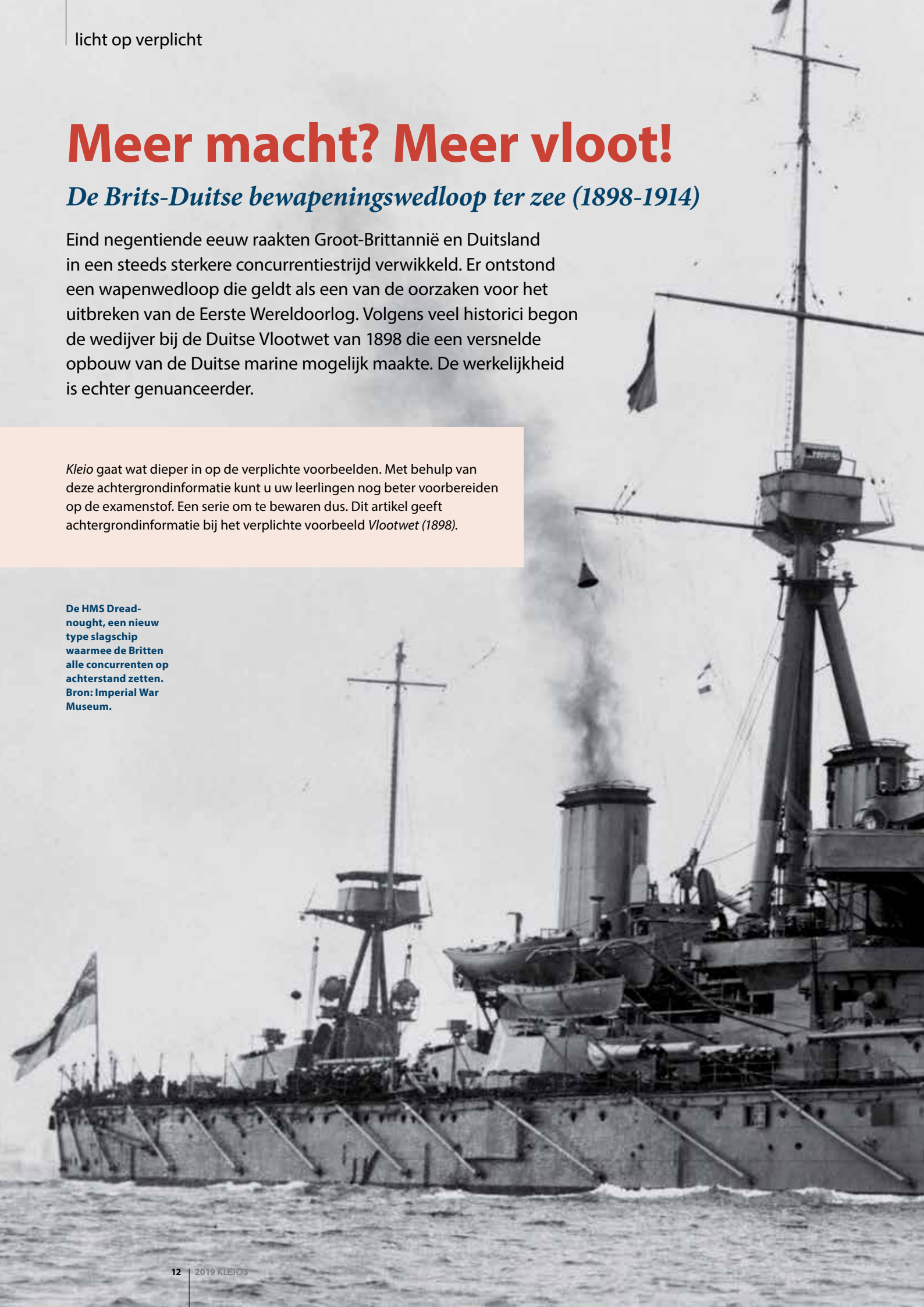
Meer macht? Meer vloot!

De Brits-Duitse bewapeningswedloop ter zee (1898-1914)

Eind negentiende eeuw raakten Groot-Brittannië en Duitsland in een steeds sterkere concurrentiestrijd verwickeld. Er ontstond een wapenwedloop die geldt als een van de oorzaken voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Volgens veel historici begon de wedijver bij de Duitse Vlootwet van 1898 die een versnelde opbouw van de Duitse marine mogelijk maakte. De werkelijkheid is echter genuanceerder.

Kleio gaat wat dieper in op de verplichte voorbeelden. Met behulp van deze achtergrondinformatie kunt u uw leerlingen nog beter voorbereiden op de examenstof. Een serie om te bewaren dus. Dit artikel geeft achtergrondinformatie bij het verplichte voorbeeld *Vlootwet (1898)*.

De HMS Dreadnought, een nieuw type slagschip waarmee de Britten alle concurrenten op achterstand zetten. Bron: Imperial War Museum.

In het laatste kwart van de negentiende eeuw was Duitsland dé economische macht in opkomst. Industrie en handel namen sterk toe. Zo groeide tussen 1872 en 1897 de Duitse handelsvloot van bijna 150 naar ruim 1100 schepen. Om deze vloot en de Duitse handelsbelangen te beschermen, pleitte keizer Wilhelm II voor de opbouw van een sterke oorlogsvloot. Hij werd hierin gesteund door het militaire apparaat én door een enthousiaste Duitse bevolking. De opbouw van de oorlogsvloot begon nadat de Reichstag in 1898 de zogeheten Vlootwet aannam. Volgens sommige historici was dit een rechtstreekse uitdaging aan het adres van supermacht Groot-Brittannië.

Eind negentiende eeuw had Groot-Brittannië een status vergelijkbaar met die van de Verenigde Staten nu. Het was een onbetwiste supermacht, en impliciet door andere staten als zodanig erkend. Zoals elke supermacht vonden ook de Britten dat zij het recht hadden om – onder het motto ‘Britain first’ – op elke mogelijke manier hun belangen te verdedigen. Vaak lukte dit met hun vermaarde diplomatieke dienst. Maar als dat geen resultaat opleverde, werd geweld niet geschuwd. Men steunde dan vooral op de roemruchte Royal Navy.

Volgens de algemene opvattingen in die tijd had Groot-Brittannië zijn macht aan zijn marine te danken. Die opvatting kreeg een bijna wetenschappelijke onderbouwing door het werk van de Amerikaanse marineofficier en historicus Alfred T. Mahan (1840-1914). Hij onderzocht de succesvolle rol van de Britse oorlogsvloot in de oorlogen tegen de Republiek in de zeventiende eeuw en bij de Britse blokkade

Hans Vermeer is redacteur van Kleio.

De Amerikaanse marineofficier en historicus Alfred T. Mahan was erg invloedrijk met zijn overtuiging dat oorlogsvloten van cruciaal belang waren. Bron: Library of Congress.

tijdens de napoleontische oorlogen. Mahan concludeerde hieruit dat elke grote mogendheid haar macht hoorde te baseren op een sterke oorlogsvloot. Een sterke vloot was een vereiste om een rol te kunnen spelen op het internationale toneel. Deze stelling werd de Mahan-doctrine genoemd. Groot-Brittannië had model gestaan voor deze doctrine en had die zelfs verweven in zijn politieke stelsel. In de Naval Defence Act van 1889 was naast de bouw van vijftig nieuwe slagschepen in een periode van twintig jaar namelijk ook de Two Power Standard vastgelegd. Die hield in dat de Britse vloot te allen tijde minstens even groot moest zijn als de vloten van de twee daaropvolgende zeemachten. Op dat moment waren dat Frankrijk en Rusland. ►

Rechts: Alfred von Tirpitz, minister van Marine en bedenker van het Duitse vloot-programma. Bron: Staatsbibliothek zu Berlin.
Links: De *Deutscher Flottenverein* (Duitse Vlootvereniging) werd opgericht in 1898 door banken en industriëlen. De vereniging vormde een zeer invloedrijk lobby-apparaat dat bestond uit personen en clubs die door middel van lezingen en tijdschriften de bevolking rijp wilden maken voor de opbouw van een sterke oorlogsvloot. Onder: Tegen de verwachting van sommigen in werd de Eerste Wereldoorlog veeleer op land dan op zee uitgevochten. Toch vonden er enkele grote zeeslagen plaats tussen Engelse en Duitse schepen, zoals in 1915 bij de Doggersbank. De foto toont het ondergaan van het Duitse kruis-schip SMS *Blücher*. Bron: Imperial War Museum.

De 2:3-standaard

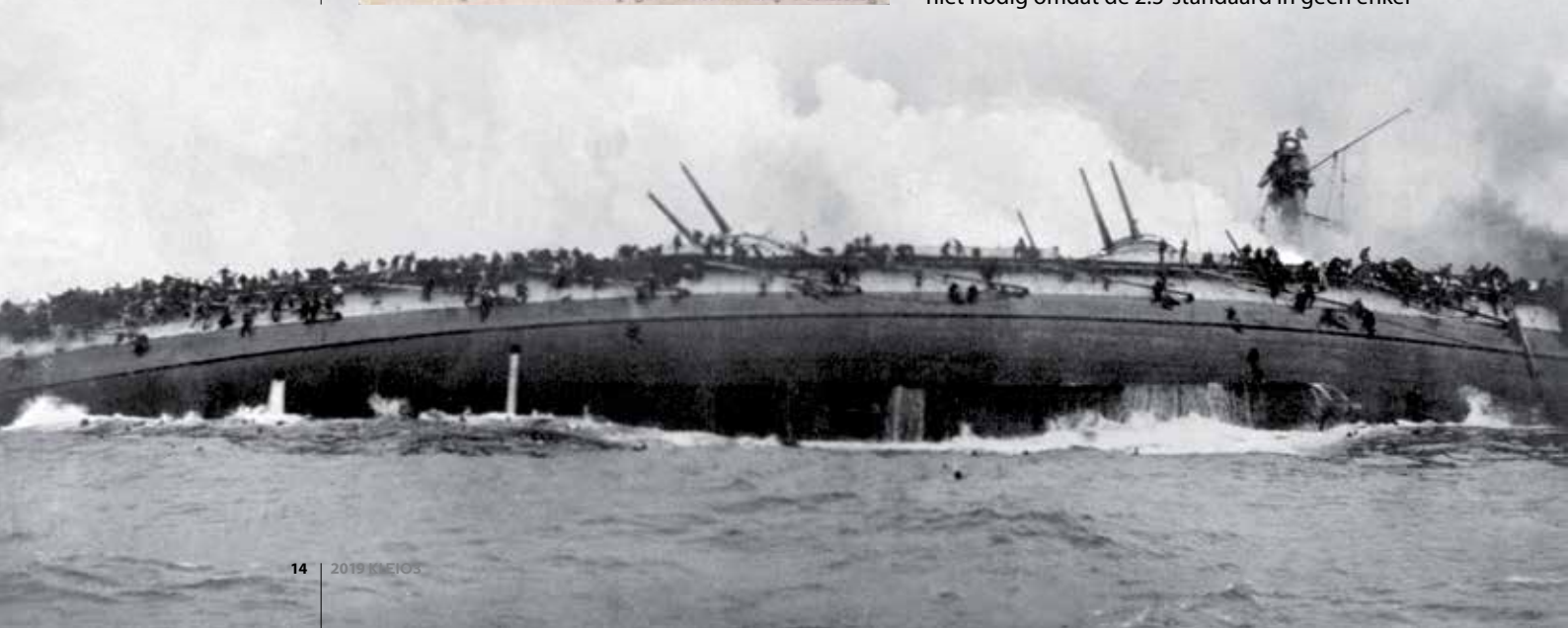
De Duitse keizer en de Duitse legerleiding dachten óók vanuit de Mahan-doctrine. In die zin was de opbouw van een sterke vloot dus niet meer dan logisch om een speler op het internationale toneel te kunnen worden.

Admiraal Von Tirpitz bedacht een ambitieus en kostbaar plan voor de opbouw van een dergelijke vloot. Toen hij in 1897 opperbevelhebber van de marine en minister werd, bleek deze voormalige reder uit de koopvaardij ook een uiterst capabel politicus te zijn. Het lukte hem om in 1898 zijn vlootplan door de Reichstag te loodsen in de vorm van een Vlootwet. Tirpitz voorkwam zo dat hij telkens opnieuw goedkeuring voor de bouw van schepen zou moeten vragen aan een Reichstag met een telkens wisselende samenstelling van partijen en belangen. Tirpitz greep daarbij het momentum van een florerende economie waardoor de kosten niet zouden hoeven te leiden tot een belastingverhoging. Zijn vlootplan hield de bouw in van zestien slagschepen in de komende drie jaar. Kosten: 408 miljoen mark.

De sterkte van de vloot werd, in navolging van de Britten, door Tirpitz vastgelegd in een soort doctrine. Volgens de zogeheten 2:3-standaard moest de Duitse vloot telkens twee schepen kunnen plaatsen tegenover drie Britse. Tirpitz liet zich hier zien als een product van de *balance of power*-politiek. De 2:3-standaard was eigenlijk een acceptatie van het feit dat Groot-Brittannië de toonaangevende wereldmacht was en niet te sterk moest worden uitgedaagd.

Tirpitz wilde dan ook geen vloot opbouwen die een confrontatie met de Britse zou opzoeken. Hij wilde een *Risikoflotte* (risicovloot) opbouwen, een vloot die de Britten zou afschrikken om een treffen aan te gaan. Een daadwerkelijk treffen zou immers zoveel schade aanrichten dat de Britse vloot hierna kwetsbaar zou worden voor een vloot van een eventuele bondgenoot van Duitsland. Verder zou de vloot een eventuele Britse blokkade moeten kunnen weerstaan. Tot slot had Tirpitz de hoop dat een Duitse vloot van die sterkte de Britten zou verleiden tot het aangaan van een bondgenootschap met Duitsland. Met de 2:3-standaard toonde hij aan dat de Britten de vloot niet als een bedreiging hoefden te ervaren. Hij bouwde als het ware een voorzorgsmaatregel in zodat de vloot niet al in de opbouwfase door de Britten zou worden vernietigd. Een Britse reactie op de Duitse Vlootwet bleef uit. Die was ook in het geheel niet nodig omdat de 2:3-standaard in geen enkel

opzicht de Britse Two Power Standard bedreigde. Ter vergelijking: bij het aantreden van Tirpitz bezat Duitsland 9 slagschepen tegenover 72 aan Britse zijde. Er was bij de aanneming van de Duitse Vlootwet in 1898 dus nog geen sprake van een wapenwedloop. Die begon pas later en laat zich lezen als een zich herhalend kip-en-eiverhaal.

Actie of reactie?

De problemen tussen Duitsland en Groot-Brittannië werden min of meer in gang gezet in het eerste jaar van de Boerenoorlog, in 1899. Duitsland koos bij dit treffen partij voor de Boeren. De media en het merendeel van de bevolking waren woest toen de Britse marine voor de kust van Zuid-Afrika twee Duitse koopvaarders aanhield voor inspectie op wapens voor de Boeren. Kort hierna volgde nog een dergelijke aanhouding. De Britse regering bood wel haar excuses aan, maar de anti-Britse gevoelens laaiden in Duitsland hoog op.

In dit klimaat keurde de Reichstag in 1900 een tweede Vlootwet goed die een verdubbeling inhield van het aantal slagschepen van 19 naar 38 in de periode 1901-1917. De extra kosten werden geraamd op 300 miljoen mark per jaar. De Britten reageerden hierop met de aankondiging van de bouw van zes extra slagschepen.

In 1902 sloten Groot-Brittannië en Japan de Anglo-Japanse Alliantie en in 1904 volgde de ondertekening van de Entente Cordiale tussen Groot-Brittannië en Frankrijk. Duitsland voelde de vorming van deze bondgenootschappen met Groot-Brittannië als initiatief nemende macht steeds meer als een omsingeling.

In 1906 presenteerde Groot-Brittannië een geheel nieuw type slagschip, de HMS Dreadnought. Dit schip was sneller, zwaarder en beter bewapend dan elk ander slagschip tot dan toe. Het werd de standaard voor een nieuwe generatie slagschepen die naar het prototype allen 'dreadnoughts' werden genoemd. Dit nieuwe type schip zorgde ervoor dat elke vloot meteen verouderd was. Alle eerdere plannen bij alle marines konden van tafel geveegd worden, want verdere bouw van slagschepen van de oudere generatie had nu geen enkele zin meer.

De Dreadnought vormde de voedingsbodem voor een derde Vlootwet, in 1906, waarin de bouw van zes extra grote kruisers werd vastgelegd. In 1907 werd de Brits-Russische Entente ondertekend. In 1908 volgde de Duitse reactie met een vierde Vlootwet die inhield dat de slagschepen niet meer na vijftientig jaar zouden worden vervangen maar al na twintig jaar. In 1911 hield de wereld zijn hart vast tijdens de Agadir-crisis waarbij een oorlog tussen Duitsland en Frankrijk (en vanwege de Entente Cordiale uit 1904 dus ook met Groot-Brittannië) korte tijd onvermijdelijk leek. Duitsland reageerde in 1912 met een vijfde Vlootwet die de bouw van drie extra slagschepen inhield.

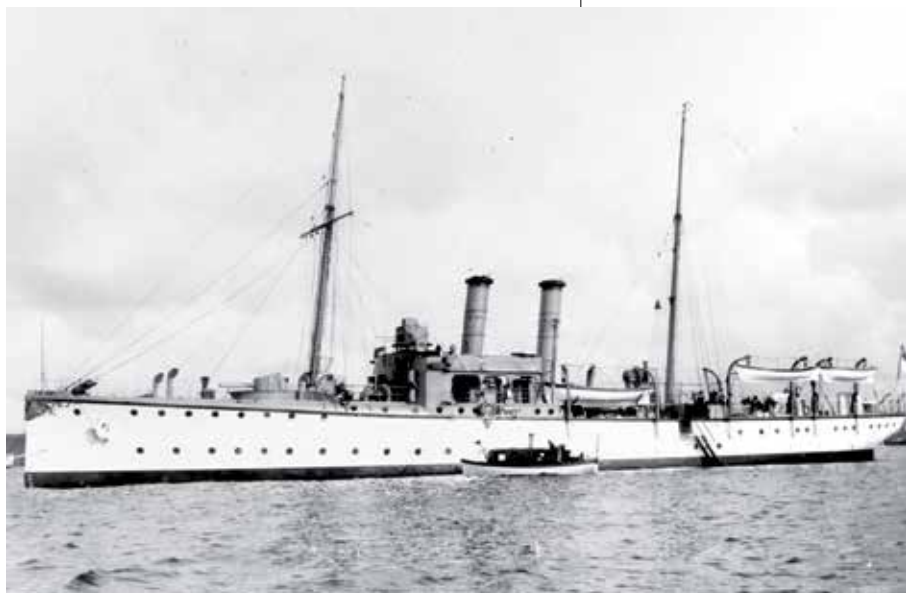
Schuldige aanwijzen

Op basis van de feiten is het moeilijk een duidelijke schuldige aan te wijzen voor de uitbraak van de maritieme wapenwedloop. Lokte de uitbouw van de Duitse oorlogsvloot telkens een reactie uit aan Britse zijde of was het juist de Britse diplomatieke druk die Duitsland telkens dwong (of de gelegenheid gaf) om te reageren? De Duitse keizer en zijn diplomatieke dienst waren onmiskenbaar vaak onhandig in hun optreden richting het buitenland. Op hun beurt spreidden de Britten vaak een arrogantie ten toon die overeenkwam met hun status van supermacht.

'Feit is dat de Duitse vloot op geen enkel moment een reële bedreiging heeft gevormd voor de Britten'

Een feit is wel dat de Duitse vloot op geen enkel moment een reële bedreiging heeft gevormd voor de Britten. Zelfs de latere minister van Marine Winston Churchill gaf dit toe in een marine-memorandum uit 1909. Hierin noemde hij de zogenaamde bedreiging vanuit partijpolitieke belangen aangeprate angst, ondersteund door mensen binnen de Royal Navy. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog lieten de aantallen slagschepen die elke natie kon inzetten dat ook zien. Aan Duitse zijde waren dat er 17, aan Britse zijde 29, terwijl Frankrijk en Rusland volgden met respectievelijk 10 en 4 schepen. Hieruit blijkt dat de Two Power Standard van de Britten tot 1914 op geen enkel moment in gevaar is geweest. ■

De SMS Panther. Deze Duitse kanonneerboot werd wereldberoemd door zijn inzet tijdens de Agadir-crisis in 1911. Bron: Weltrundschau zu Reclams Universum.

Websites

Hans Andriessen geeft een uitgebreid en gedegen overzicht van het verloop van de Brits-Duitse maritieme wapenwedloop: tiny.cc/K3VLO.

Een goed overzicht van de Duitse vlootwettengeschiedenis biedt: tiny.cc/K3VLO2.

Het Duitsland Instituut over de Duitse geschiedenis: tiny.cc/K3VLO3.